

Allerheiligen 3 november 2019

Doodgewoon, Overal en nergens, Bette Westera, Rom. 8, 38-39

‘Verbondenheid van levenden en doden over de grens van de dood heen’. Dat is het thema van deze viering van vandaag. En daar hoop ik uiteindelijk ook uit te komen. Maar omdat dit grote woorden zijn, gauw te grote woorden zijn, en omdat alles wat we hierover zeggen voor mijn gevoel nauw luistert, voelt het praten over dit thema een beetje als laveren tussen rotsen. Daarom wil ik beginnen met wat omtrekkende bewegingen. Eerst wil ik de rotsen gaan schetsen.

Een eerste rots is de rots van de goedkope troost: “Ik wil niet te gauw aan komen zetten met troostende gedachten voor hen die een mens zijn kwijtgeraakt aan de dood”, zegt Fulbert Steffensky na de dood van zijn vrouw Dorothee Sölle. “De dood is een grote brutaliteit en een meedogenloze vernietiger. Hij knipt de draden door die mensen met elkaar hebben verbonden. Nooit meer zal de geliefde mijn hand vast houden, nooit meer zullen wij samen muziek luisteren, nooit meer wijn drinken met elkaar.” Steffensky verzet zich tegen troostende woorden die te snel en te makkelijk worden gesproken. “Toen mijn vrouw overleden was en er allemaal afscheidsmomenten werden georganiseerd”, zegt hij “hebben soms mensen tegen mij gezegd: ‘Wij hebben heel duidelijk gevoeld dat Dorothee bij ons was’. Ikzelf”, zegt hij, “heb tot nu toe alleen maar haar afwezigheid gevoeld.”

Een tweede rots is de grote normativiteit in onze maatschappij als het gaat om rouw. Rouw is vaak ingewikkeld. Want het leven is vaak ingewikkeld en onze relaties zijn vaak ingewikkeld. Onze rouw kan worden gekleurd door boosheid. Of door teleurstelling. Of door schuld. Onze rouw om een nabije ander kan worden gekleurd door de rouw om alles wat niet is geweest en niet is gebeurd in het leven met de ander. Door rouw om verloren mogelijkheden. Onze rouw kan worden gekleurd door andere, oudere rouw, die er eerder niet werkelijk kon of mocht zijn. Onze rouw kan afwezig lijken of ondergronds gaan. – Rouw is vaak ingewikkeld. En tegelijkertijd is er in onze maatschappij sprake van één bepaald beeld hoe rouw eruit hoort te zien. En daar waar dat beeld zo niet klopt en daar waar mensen zich misschien ook schamen dat het beeld voor hen zo niet klopt, daar slaan goedbedoelde woorden al gauw de plank mis en kan rouw een heel eenzaam proces zijn.

Hier in onze Ekklesia-context is er denk ik nog een derde rots. Velen van u hebben zich misschien lang geleden losgemaakt van de duidelijke voorstellingen van een hiernamaals waarmee u bent opgegroeid. Voorstellingen die ongeloofwaardig zijn geworden. Voorstellingen waar het verstand zich teveel tegen verzette. Voorstellingen die te massief

waren en die niet pasten bij de zoekende en tastende wijze waarop hier werd geloofd en geleefd. Zoals één van de mensen die wij vandaag hier gedenken het zei: 'Ik wilde niet samen met mijn jas ook mijn verstand aan de kapstok moeten hangen wanneer ik een kerk binnenkwam.' Over de grote vragen rond de dood is hier in de Ekklesia decennialang heel terughoudend en voorzichtig gesproken en gepreekt.

Met zo veel rotsen in de buurt is het misschien het veiligst om ook vandaag voorzichtig te spreken. Toch wil ik dat niet doen. Ik wil vandaag graag grote ook woorden uit de traditie gebruiken. In het vertrouwen dat wij de grote woorden nu anders kunnen horen. Minder massief. Minder als een waarheid die je in z'n geheel moet aannemen of moet afwijzen. Postmoderner als het ware. Meer als een beeld dat naast andere beelden mag staan. Een beeld dat naast de rotsen kan staan. Een beeld dat met andere beelden kan contrasteren en dat andere beelden kan aanvullen en verdiepen. Samen vormen al deze beelden een soort spiritueel landschap waarin wij in ons leven wandelen. Een spiritueel landschap dat ons helpt om ons leven en onze wegen van richting te voorzien. Een landschap dat diepte en perspectief toe kan voegen aan ons leven. In goede en in zware dagen. Dat landschap wordt denk ik rijker en dieper en misschien ook wel meer waar als er ook grote en gewaagde beelden en vergezichten deel van uitmaken.

'Woord dat ruimte schept. Toekomst wijd licht land. Waar gerechtigheid als rivieren stroomt. Waar een wijnstok bloeit tegen klippen op...'

Waar denk ik aan als ik denk aan 'Verbondenheid van levenden en doden over de grens van de dood heen'? Ik noem een paar dingen. En ik begin dicht bij onze eigen ervaring.

Daarnet hebben wie dat wilden blaadjes met namen van overleden dierbaren opgehangen in een boom. De boom als symbool van het leven en de boom als symbool van verbondenheid tussen de generaties. Wij mensen beginnen ons leven niet blanco. Wij hebben wortels. Wij worden gevoed door de liefde en door het geloof en door de hoop van de mensen die vóór ons hebben geleefd en die vóór ons zijn gestorven. Wij staan geworteld in rijke grond. En onze wortels raken ook aan onvermogen en aan leed en schuld van hen die voor ons waren. In ons leven kunnen wij leren om op den duur bewust te kiezen wat wijzelf in ons eigen leven tot bloei willen brengen en wat wijzelf weer door willen geven aan anderen en wat niet. Dit bewuste kiezen van datgene wat het leven dient, is denk ik een vorm van verbondenheid met hen die ons voedden en een vorm van trouw aan hen die ons voedden.

'Ik ruik je in de linde, ik ruik je in de rozen...' overal zijn herinneringen. Met alle zintuigen worden wij herinnerd aan die ander die er niet meer is. Herinneringen die ons zomaar kunnen overvallen. Zoals een geur dat kan, nog voordat je het bewust door hebt. Herinneringen die misschien haast te pijnlijk zijn, daar waar onze rouw vers is en rauw. En die later misschien een dierbare vorm van doorgaande verbondenheid kunnen vormen. 'Ik ruik je in de linde, ik ruik je in de rozen...'

En dan misschien de ervaring van presentie van de ander. Doorgaand gesprek. Met woorden van een gedicht van Bette Westera:

Soms ga ik bij het boekenkastje staan
waarop de foto van mijn vader staat.
Dan kijkt hij mij met warme ogen aan
en vraagt heel zachtjes hoe het met me gaat.

Ik zeg: 'Wel goed. Ik heb een nieuwe jas
en mama huilt niet meer zo vaak, dat scheelt.
Er zit een nieuwe jongen in de klas.
Daar heb ik woensdagmiddag mee gespeeld.

We hebben nu een meester, meester Stijn.
We speelden handbal en ik heb gescoord.'
'Een meester,' zegt mijn vader, 'dat is fijn.'
Hij is er echt. Ik weet dat hij me hoort.

Hij is nog in de buurt. Hij praat met mij.
Hij mist mij ook, dat hoor ik aan zijn stem.
Hij is er echt, ik voel hem heel dichtbij.
Ik praat niet met zijn foto, maar met hem.

En dan denk ik – als ik denk aan verbondenheid van levenden en doden – aan de grote Bijbelse beloften. De grote belofte dat alle tranen zullen worden afgewist. De grote belofte dat de dood niet het laatste zal zijn. De grote belofte dat niets ons kan scheiden van de liefde van God. Ook de dood niet. De grote belofte dat levenden en doden geborgen zijn in de palm van Gods hand.

In Gods hand zijn levenden en doden met elkaar verbonden. In Gods hand zijn wij verbonden met hen die wij missen. En vanuit de verbondenheid met onze doden in Gods hand kunnen wij de ruimte ervaren ons op een gegeven moment ook weer aan het leven toe te vertrouwen zonder hen daarmee los te laten.

Het zijn grote woorden. Woorden die ons kunnen troosten en dragen. Ook daar waar ze eigenlijk te groot zijn voor ons. Wij hoeven deze grote woorden immers niet zelf te verantwoorden en te dragen. De woorden dragen ons.

De grote Bijbelse beloften dragen ons. In ons leven, in onze liefde en in onze rouw. En de Bijbelse beloften verbinden ons eigen leven en onze eigen liefde met de grote hoop voor onze wereld. Zo zegt de theoloog Jürgen Moltmann: "Er is geen geluk van het heden en geen sociale vooruitgang naar een betere toekomst van de mensheid, die op kunnen wegen tegen het onrecht dat de doden hebben geleden." Moltmann spreekt in dit verband van anamnetische solidariteit. Als wij ons inzetten voor een wereld van gerechtigheid en vrede, dan hoort de solidariteit met de overledenen daarbij. De solidariteit met allen die hun leven niet voluit konden leven omdat ze de kans daartoe niet hebben gekregen.

‘Waar onze doden zijn, verkoold verwaaid, vragen wij U hebt Gij hen nog gezien...’

Omwille van de gerechtigheid en in solidariteit met de doden houden wij in de traditie van de kerk koppig vast aan de grote belofte dat de dood niet het laatste is.

Met woorden van Fulbert Steffensky: “Ik bewonder de moed van hen die niemand loslaten, niet eens de doden. Nog meer bewonder ik de schoonheid van een God die over de grenzen van de dood heen het leven geborgen houdt in zijn schoot.”

Amen

Ekklesia Leiden
Rapenburg 100
2311GA Leiden
www.ekkesialeiden.nl
info@ekkesialeiden.nl